

ІСТОРИЧНИЙ РОМАН П. УГЛЯРЕНКА «ПІСЛЯ ДОВГОЇ НОЧІ»: АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМАТИКИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 27
УДК 821.161.2.09(477.87)“18-19” “Угляренко”.

Шинкар І. Історичний роман П. Углярєнка «Після довгої ночі»: актуальність проблематики; 6 стор., кількість бібліографічних джерел – 5, мова українська.

Анотація. У статті детально висвітлено проблематику роману «Після довгої ночі» П. Углярєнка, письменника, якому по праву належить найпомітніше місце в художньому освоєнні минулого Закарпаття.

Ключові слова: історична правда, історико-пригодницький роман, стиль, уява, фантазія, художня правда.

Петру Углярєнку по праву належить найпомітніше місце в художньому освоєнні минулого Закарпаття. Він першим із сучасних українських письменників відважився розповісти про життя закарпатців в такому широкому масштабі: 37 книг вийшло з-під його пера, у тому числі 13 романів (10 історичних), кілька повістей, майже дві сотні оповідань тощо.

В основі роману «Після довгої ночі» (1975) покладена ідея боротьби киян, над якими владарює «причинний князь» Федір, залежний від кримського хана Кутлуг-бека, вдячний йому за власне самоствердження на троні після розпаду Київської Русі і майже столітнього панування монголо-татарів. Прозаїк обрав надто складний період національної історії – завоювання Києва литовським князем Ольгердом (1365), перенасичений руйнівчим хаосом і братовбивчою ворожнечею, найзагіблїший, не героїчний час, про який майже не лишилося документальних свідчень.

Очевидно, тому письменники, розробляючи історичні теми, переважно обминають цю чорну добу, про яку П. Углярєнку визбирував скупі інформації з наукових праць М. Карамзіна, Д. Іловайського, В. Соловйова, Б. Грекова, Б. Якубовського, М. Тихомирова, В. Антоновича. Намагаючись скласти із скупих клаптиків історичних фактів певну картину, він змушений був компенсувати її відсутність авторським домислом і таким чином створити правдоподібну версію трагічної епохи. Прозаїк переважно ішов за радянською, точніше російською версією тогочасних подій, тому отожднював Золоту орду з Кримським ханством. Ці формації, за спостереженням Л. Гумільова, хоча мали спільне походження, конфліктували між собою, виступили навіть проти Золотої Орди на Куликовому полі, про битву на якому глухо згадано у творі П. Углярєнка.

Роман «Після довгої ночі» складається з чотирьох частин. Перша його частина – експозиційна, знайомить читача з головними подіями, що матимуть продовження, групує персонажів на два непримиренно антагоністичні табори, як і в романі Углярєнка «Князь Лаборець». Патріотичияни боярин Лука, ремісник, а згодом воєвода Іван Муха, священник Феодосій, простолюд протистоять «недоумкуватуому» князеві, вірному

кримсько-татарському васалу Федору, його наставнику татарину Ахмету, боярину Фотію та його сину Конону, які, аби поповнити велику, непосильну данину, вирішили пограбувати сусідні князівства – Чернігівське й Новгород-Сіверське. Така зав'язка зумовлює стрімке розгортання подій. Ремісник Іван Муха та боярин Лука, дізнавшись про підступні плани київських зверхників, підняли бунт у місті, змусивши не на жарт наляканого Федора ховатися за міцними мурами.

У другій частині змальовано життя у Чернігівському князівстві та в Литві, у третій – розгортаються події у Золотій Орді, четверта – пов'язана з прибуттям до литовського князя Коріата московського гармаша Романа з метою використати вогнепальну зброю у боях з кримськими татарами на чолі з Кутлуг-беком, розбитими по дорозі на Київ дружиною Коріата. То був початок визволення міста від ординської залежності. Тут спостерігається алузія на літописні нотатки: «Десь коло р. 1360 забрав Ольгерд під свою владу землю Київську, скинувши останнього київського князя, Федора на ім'я» [1, с. 141].

П. Углярєнку в історичному романі «Після довгої ночі» утвердився у стильовій манері виробленого ним прозописьма. Композиція твору чітко розпланована, події змальовано динамічно, у хронологічній послідовності. Кожна частина починається з роздумів того чи того персонажа. Жанрово-стильова усталеність при внутрішній мовно-стилістичній і композиційній варіативності була необхідною, характерною рисою прози письменника, а не вадою, тому, очевидно, не мав рації В. Чумак, стверджуючи, що «запровадження одного й того ж художнього прийому спричиняється до одноманітності оповіді» [5, с. 338]. Він (прийом) мав своє смислове, іронічне навантаження, вказував на незмінність абсурдної ситуації, коли долю народу вирішують психічно ненормальні люди, випадкові, бездарні, але надто амбітні особи, спонукав читача до роздумів над безглуздям громадського буття, що взалежнювалося від таких типів.

Несподіваним як на шістдесяті роки стало те, що головний герой роману був негативним. Очевидно, прозаїк хотів вийти за межі поширеного в радянському літературознавстві жорсткого розподілу персонажів на позитивних, з яких слід

брати читачеві приклад, і негативних, осуджуваних «громадською думкою». Образ князя Федора неоднозначний. Про людське око він виступає «причинним», отже, не сповна розуму, безвольним, беспорядним, охопленим страхом перед киянами, якими немовби керує, немовби з чужої волі здираючи з них непосильні податки, аби заплатити данину кримському хану. Водночас він занадто жорстокий, свідомо дбає не про благополуччя рідного краю, а про «ординську милість», підступний, схильний до підлих вчинків, зокрема до грабіжного нападу на Чернігівське і Новгород-Сіверське князівства.

Парадокс полягає в тому, що випадковий чоловік сидів він на київському престолі аж 34 роки (з 1331 по 1364), так би мовити, «творив історію». Така вже іронія долі, що спікала і ще неодноразово спіткає український народ. Очевидно, в цьому зосереджена трагедія національної історії, якій часто бракує вольових, героїчних натур, далекоглядних політичних тактиків і стратегів, відповідальних за долю свого народу. Їхні місця спритно посідають бездарні, зате честолюбні особи, вірні слуги того чи того завойовника, які, забезпечуючи собі комфорт, не тільки шкодять батьківщині, а й позбавляють її перспективи самостійного, вільного існування. Можна припустити, що П. Углярєнко вдався до підтексту як прийому, поширеного у літературних творах шістдесятників, ніби мимохідь натякаючи на присутність у поруйнованому українському світі типів на зразок «причинного» князя Федора, який, будучи втіленням підсвідомих сил, завжди поводитьсь алогічно, як невротик: рефлексивні плачі-роздуми, биття дзеркала, поранення, намір спалити місто тощо. Про історичну постать не може бути мови, радше ідеться про залякану, психічно неврівноважену істоту, якій судилося керувати колись могутнім Києвом. Тому назва роману «Після довгої ночі» має іронічний смисл, адже та ніч так і не минула, натомість на майбутні століття поглинула майбутнє українців.

Бездарний Федір не міг довго триматися київського трону. Певна річ, в його князюванні були зацікавлені впливові сучасники, які намагалися безперешкодно розв'язувати свої особисті інтереси за його ширмою, тому всіляко підтримували такого зверхника. Одним із таких типових персонажів, які оточували Федора, став боярин Фотій. Прозаїк не шкодує чорних барв для

змалювання цього спільника Федора як підлого чоловіка, запопадливого татарського посіпаку, в якому критика вбачала, «ніби повторне «видання» боярина Парамона з «Князя Лаборця», як дві краплі води схожі один на одного ці персонажі» [4].

Роман чітко розмежований на добротворців і злотворців. Тому лиховісним образами Федора, боярина Фотія та ін. мусять протистояти охоплені авторською симпатією світлі образи чесно-го боярина Луки, священника Софіївського собору Феодосія, огнищанина Івана Мухи, простих киян, на долю яких найчастіше припадали драми й трагедії національної історії. Саме їм, а не «творцям історії», довелося протистояти кримським ординцям та іншим завойовникам, бути носіями незнищеного духу. В даному разі прозаїк ішов від фольклорних трактувань апріорно означених, незмінних позитивних і негативних героїв. Тому не дивно, що боярин Лука і воевода Муха зображені однопланово. Вони, як дві краплі води, схожі один на одного, наскрізь позитивні, перейняті романтичним світосприйняттям, схильні до пригодницьких, іноді авантюрних дій, що В. Чумак вважав недоліком, бо розглядав твір з позицій реалізму [5, с. 340]. Дослідник не враховував того, що П. Углярєнко використовував народнопоетичну традицію, тяжів до полістильності, намагався поєднати реалістичні елементи з романтичними, коли актуальним стає зображення ідеалізованих, особливих характерів, а не типових у типових обставинах. Тому не варто дивуватися, боярин Лука і воевода Муха – зразкові, легендаризовані персонажі. Водночас вони є добротворцями, як герої фольклорних творів.

Роман «Після довгої ночі», як і попередній, за жанром історико-пригодницький. Те, що пригодницькі тенденції переважають у творі, не є його вадою, як припускав В. Чумак, адже вони поживляють розповідні структури, збагачені загадковими втечами, переховуваннями, перевдяганнями героїв, тасмнічними підземними ув'язненнями, любовними історіями, несподіваними зустрічами і прощаннями, притаманними історико-пригодницькому романові. Головне, що за різноманітними фрагментами, вставними епізодами, переплетеними динамічними сюжетними лініями не втрачена провідна думка твору, зазначена назвою роману.

Література

1. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Київ-Львів, 1990. – 524 с.
2. Углярєнко П. Після довгої ночі: Роман / П. Углярєнко. – К.: Рад. письменник, 1975. – 376 с.
3. Чумак В. Далеч віків прозираючи / В. Чумак. – К.: Вид-во Тов. «Знання» УРСР, 1985. – 48 с.
4. Чумак В. Из сивої далечі віків / В. Чумак // Закарпатська правда. – 1979. – 18 листопада.
5. Чумак В. Трудівник / В. Чумак // Петро Углярєнко. Смерть у Санкт-Петербурзі. – Ужгород: Карпати, 1995. – С. 335-351.

Иван Шинкар

**ИСТОРИЧЕСКИЙ РОМАН П. УГЛЯРЕНКА «ПОСЛЕ ДОЛГОЙ НОЧИ»:
АКТУАЛЬНОСТЬ ПРОБЛЕМАТИКИ**

Аннотация. В статье детально отражена проблематика романа «После длинной ночи» П. Угляренка, писателя, которому по праву принадлежит самое заметное место в художественном освоении прошлого Закарпатья.

Ключевые слова: историческая правда, историко-приключенческий роман, стиль, воображение, фантазия, художественная правда.

Ivan Shynkar

**HISTORICAL NOVEL P. UHLYARENKA «AFTER A LONG NIGHT»:
URGENCY PROBLEMS P. UHLJARENKA**

Summary. The article covers in detail the problems of the novel «After a long night» by P. Uhlyarenka, writer, which is most noticeable on the right place in the artistic development of the past of Transcarpathia.

Key words: historical truth, historical adventure novel, style, imagination, fantasy, artistic truth.

Шинкар Иван Петрович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Карпатського інституту підприємництва університету «Україна».